

Szülőföldem, 44 év távollátásból kíváncsi és más szempontból is

1998-ban, egy este csengett a telefon lakásunkban Izraelben, kibuc Mishmar Haharouban. A vonal másik végén Bandi (Éliás Endre) unokatestvőm hangját véltem felismerni, Izrael északi részén fekvő kibucából, aki imigyen tette fel váratlan kérdését: „Erika! Akarsz pénzt?” Az első pillanatban nem tudtam elhatározni, milyen álláspontot válasszak: tréfa-e ez, vagy komoly?

Egy nagy és mély lélegzetvétel után végülis határoztam: „Pénz, az sose árt. Miről van szó?”

Meglepő válaszában magániratot adott Izrael állama szinte emberfeletti törekvéseiről, kárpótlást juttatni Németországból, a hitleri időköt átveszelő, és még a mai napig is Izraelben élő zsidó emberek számára.

Dramai pillanatok voltak ezek, mert fülemben még mindig visszhangzott édesanyám szinte végfagyasztó mondata: „Nem nyúlok e mérgezett pénzhez! Semmiféle kárpótlás nem képes kitörölni emlékezetemből mindazt, amit a német embertelen fasiszták vétettek a zsidó nép kiirtása céljából és véghezvitelében, és mindazt, amit szemem láttak a halálmenetben!”

Anyám ez álláspontját unokatestvőm tudomására hová, így válaszolt: „Tegyétem és tisztelom édesanyád érzéseit, de szerintem te neked első sorban magadra és családotokra kell gondolnod. Szívedben kérjél bocsánatot a már örök nyugalmosa tét Anyádtól, és vedd fel a pénzt. Most vegyél cezurát és papirt kezredbe, és írd fel magadnak az ügyvéd nevét és címét, amit most én megadok neked és aki elrendezi mindent!”

Két évig tartó hosszú eljárások után, végülis megkaptam az egyszeri szép összeget, ami követhetőben felmerült a kérdés: mit csináljunk e pénzzel?

Gyerekeim nagy lelkesedéssel ugrottak az alkalomra:

2.
látogatást tenni Magyarországon, megismerni szülő-
házadat, saját szemmel látni a gyönyörű Budapestet
a házat, ahol laktál, nagyszüleid faluját, stb. ...

Az igazat bevallva, mióta elhagytam Magyaror-
szágot 1956-ban, sohasem gyötört engem a hovágy.
Nem gondoltam soha sóvárogva gyermekkori napjain-
ra, sem szülőföldem lélegzetelátlítóan szép tájaira.
Ma én már öntudatos izraeli állampolgár vagyok, ami
boldoggá tesz. A múlttal igyekszem nem foglalkozni,
és fejembe verni, mintha csak a „véletlen” folytán
születtem volna ott. A magyarok elég világosan éreztetik
meg velünk véleményüket: ti, zsidók, nem tartoztok
ez országhoz.

A kéteses év májusában landolt repülőgépünk Ma-
gyarország földjén. Két fiam (a három közül), Netanel, az
elsőszülött; Ariel, a legfiatalabb, Moria lányunk, a har-
madikszülött és én, kiléptük a ferihegyi repülőtér terü-
letéről, taxiba szálltunk. A taxisofőr két utcával tá-
volabb tett minket le, böröndjeinkkel együtt, a már előre
megrendelt Váci-utcában lévő „Taverna” hotelből,
mondván: „Váci utca most sötét. Autoforgalom ott
tilos.” Udvariasan elnézést kért, átvette a nekijáró
pénzt, és nyugodt lelkiismerettel hagyott ott min-
ket az utca sarkán, mi pedig mindeünk ellenére
boldogan cipeltük csomagjainkat a „Taverna” hotelig.

„Váci utca!!!” — tört ki szívből az örömsikongás:
nap mint nap, nyolc éven keresztül taposták lábain
ez utcát a Cukor-utcai elemi iskolába, oda és vissza.
Csak két utcányira ^{nyolc}remélkedik és büszkélkedik a szép
hatemeletes épület, közvetlen a Duna partján, melynek
negyedik emeletén laktunk a második világháború előtt,
és rövid ideig utána is, egy nyolcszobás lakásban, a
vele szemben emelkedő Gellértheggyel, Citadellájával,
hatalmas Szabadtság-szobrával, Mátyás-templomával,

művészi alkotmányként elkönyvelt Szabadsglid és az egyszerűbb stílusban újjáépített Erzsébethíd között. E volt lakásunk címe: Belgrád rakpart 16.

Böröndjeink tartalma elrendezése a hotel-szobákban, és a kiadós reggeli elfogyasztása után, türelmenet vesztve vonszoltam ^{magam után} a bőröndjeimet a Duna partjára, volt lakóházunk elé, ami valóban csak pár percnyi gyalogolást igényelt. Az első percekben csak szavak nélkül, megrendülten álltunk hátunkkal a ház irányában ^{fordulva}. A tavasz teljes virágzásában földbe szögerte lábainkat. A csodálatos táj, ami szemünk elé terült, lenyűgöző, szinte lélegzet-elállító volt. Lehetetlen volt mindene szavakat találni, míg végülis robbanásszerűen tört ki ^{hőberül} Ariel torokból ez a pár szó: „Anyu! Te itt lakszál ??!!” „Igen.” – volt rövid, de pozitív válaszom. Több szavot én sem találtam, mert e pillanatban, mint egy gyorsított film, száguldott el lelki-szemem előtt életem története.

E néhány perc álomszerű látomásából rövidesen visszatértünk a valóság talajára, aminek főoka a Belgrádrakpart tizenhatos számú háza zárt kapukilincse volt, s maga a kapu is, ami vastag, mindentmondó vasrácsokkal volt védve. Egyszerűen: nem lehet bemenni!

Rövid elhatározás után – más megoldás hiányában – keltünk a ház földszintjén lévő, szintén „Taverna” nevű vendéglő-kávéház teraszra, abban a reményben, hogy talán valaki a ház lakói közül kifarad, és kinyitja saját kulcsával a kaput.

Hosszadalmas ^{görög} limonádé-ivás közben, már-már türelmünket vesztve, váratlanul Ariel fiam ugrott fel srékéről hihetetlen gyorsasággal. Még mielőtt felfogtuk volna e hirtelen lendülete okát, már ott láttuk Arielt a kapu előtt, angel nyelven tetszhalogva egy

szimpatikus külsejű, negyven év körüli férfivel, kulcsokkal kezében! Fiam, az előzőhöz hasonló fűgességgel sietett vissza hozzám: „Anyu! Gyere gyorsan, beszélj vele magyarul. Ez az ember itt lakik!”

Horzálépra szépen bemutatkoztam, beleértve izraeli nemzetiségünket, és feltedve előtte látogatásunk célját. Mivel a fiatal ember archifejérségében óriási érdeklődést vettem fel fedezni, elmondtam, hogy kb. 60 évvel ezelőtt laktunk itt a negyedik emeleten hiszlánykoromban, és szeretném ha gyermekeim látának belülről is e házat és ha lehet, talán a lakást is.

E kérésemet szívélyes meghívása követte. Két különböző kulcsával magabiztosan nyitotta ki előtünk a kaput, két különböző magasságban lévő biztonsági zárószerezzetben. Udvariasan betessékelt bennünket maga előtt, mondván, hogy ő is a negyedik emeleten lakik, pont velünk szemben. Visszafordulva, akkurátusan beránta a vasrácsos kaput, főt és lent, imigyen exkurálva magát: „az utóbbi időben elszaporodtak a tolvajlások, rablások. Minden ház köteles gondoskodni saját biztonságáról.”

Már a kapun belül, szívem szinte a farkomban ugrott, ^{amint} ~~ahogy~~ tekintetem a lépcsőházhoz vezető folyosó padlója fehérfekete és sűrűminta, még hiszlánykoromból jólismert kerdőka-kockáira esett. Hatvan év eltelté után is még jó állapotban voltak. Képreleten szánnyalt, magamat kérdezve: hányféle és fajta láb taposó e kockákat a folyosón, oda és vissza, e hosszú évek és rendszerátörésde folyamán?!: keresztények, zsidók, keresztényeknek aláírt izraeliták (mint mi!), nációk, kommunisták és besugóik innen és onnan... 5 ezen kívül talán még egyszerű becsületes emberek is, minden mellékgondolat nélkül.

A jólismert üvegfalas lift felszállított minket a negyedik emeletre. A fiatal ember (nevére nem emlékszem) becsöngetett a lakással szemben lévő ajtón. Válasz nem jött. Nem voltak otthon, így tehát meghívást kaptunk kisérőnk lakásába, ami valóban hasznos volt a miénkhez, azaz a különbséggel, hogy ablakai a Sörház utcai mellékutca nyíltak, ahonnan a széles Dunát hidaival, luxushajóival, a gyönyörű tájjal, ami lakásunk ablakaiból terült elénk a múltban – alig lehetett látni. A volt nyolcszobás lakást négyszobasá változtatták egy hozzáépített válaszfalal, mit hat ki engedhet meg magának manapság ilyen luxust?

Még hosszasan elbeszélgettünk. Nagy érdeklődéssel tett fel kérdéseket izraeli életünkről és a háború alatt átélt borzalmakról. Elmondta magáról, hogy ő újságíró és csak tiszta véletlenségből „ugrott” haza, befejteni egy cikket, amit még ma este kell leadnia az újságnak, de semmiképpen sem sajnálja a rájuk „vesztegetett” időt.

Elbúcsúzva vendéglátóunktól, már a kapun kívül, fülünk még felfogták az utánunk fönt és lent gondosra belakatolt biztonsági zárak kulcszörejét.

Első útunk innen a kocsit másik oldalán lévő Dunapartra vezetett, épp amikor a hetes számi sárga villamos állt meg az állomáson, ami kis-lánykoromban újdonság volt, s az akkori túlzott gyermekképreletemben csodának tűnt, ^{és} szinte „aero-dinamikus” művész ^{egyedülálló} kivitelében, a főváros összes vonalain körbeadó, régistidusú villamosokhoz hasonlítva. / A Duna partjára vezető lépcsőkön lemenve, megrendülten szemléltük a hajóállomás rak-tárait, ahol 1944-ben, Tibor és én remegve szorong-tunk ott egy sarokban, elbújva a készekel és doron-gokkal és „bűdös zsidók” kiáltásokkal fenyegető

fasista-hajlamú fiatal suhancok előtt.

Továbbstálva megcsodáltuk az építőművészet többrendbéli remekművét. Elsősorban a Szabadság-hidat, mely már az Osztrák-Magyar császárság idejében is ott büszkélkedett, Ferenc József hid néven. A háború alatt a németek felrobbantották a Budát Pesttel összekötő összes hidakat. Ezért kissé furcsálva szemléljük a hid négy toronyán megmaradt (vagy talán megújított?), tánt szárnnyalakkal büszkélkedő sas-szobrokat, melyek tulajdonképpen, annakidején, a Habsburg császárság jelképei voltak. A két torony között ^{szimul} változatlanul megőrizték a régmúlt időkre emlékeztető magyar címet, a királyi koronával, s a tört dupla-kereszttel, ami a megcsorbított magyar területekre tett utalást. Gyerekeim kérdezték: hogy engedhette meg magának a sztálinista-kommunista hatalom e jelképek fennmaradását ilyen tüntető módon.

Nem tudtam, mit válaszoljak.

Magyar olaszim előtt nem szükséges részletes leírást szentelni, milyen benyomást keltett bennünk a gellért-füldő külső és belső gyönyörűsége. Ezek után felmáztunk a gellértheggyre. Útkémban a Citadella, a Szabadságszobor, a Halászbástya, s a Mátyás-templom felé, szinte ^{szabadság} ajándortunk és ^{szerep} nem tudtuk napirendre térni a sűrű rendben ~~együtt~~ mellett sorakozó, tavaszi világos-zöld színekben ^{szerep} levelödző fák lélekemelő árnyalataival. Ilyen fajta zöld szín nem is létezik nálunk Izráelben! Valósággal "lélegznie" lehetett e színt!

A királyi vár előtt állva, boszámoltam gyerekeim előtt, miként láttuk a háború alatt lakásunk ablakából a palota összes ablakaiból kicsapó lángokat, s az égbe emelkedő füstöt. Azóta mindert restanáltak. E magasságból eléink terült egész Budapest látványa: a budai oldal hegyláncolataival, a Duna

Országház épülete, s minderek között szemeink felfedezték a pesti oldalon, volt lakásunk épületét!

A következő napokban bejártuk Budapest ismertebb főutcait. Gyerekeim ámuldolóan szemléltek a főváros klasszikus, nyugat-európai stílusban tervezett épületeit, szobnáikkal, művészi ornamentikáikkal. A Vásárcsarnok, az Egyetem, Hősök tere, Margit-sziget Palatinusz-strandjával, Cukor utcai elemi iskolán.

Meglátogattuk a zsidónegyedét is. Szerettük volna belülről is látni a Dohány-utcai zsinagógát, de az óra belépőjegy árát kérve megállított bennünket. Épp szombati estén, körültem vele udvariasan, hogy mi zsidók vagyunk, miszerint e napon nem foglalkozunk pénzügyekkel. Megadta magát: engem beengedett ingyen, míglen a többiek kiint utrakortak könnyű hátizsákjainkat a járdára helyezve. (Csomagokat nem volt szabad bevinni). Bent, a padok teljesen elárvultak, s hájtortak. Kb. csak 10-12 szabályos Istenhívő állt imákat mormolva a Tóra-szekrény mellett.

A volt gettó területen úgy névelt, hogy sikerült felismernem a Nagydobófa utcai épületet, ahol Tibor és én, aránylag "biztos helyen" éreztük magunkat, teljes tudatlanságban élve: nem tudtunk semmit a halálmenetekről, haláltáborokról, krematóriumokról, sőt még a gettó szó jelentőségéről sem! Végigmentünk az utcán, lelkiileg körösen teljesen újraéltelve azokat a végülküli perceket, mikor hén nagyidén (Tibor anyja) "kilopott" minket a gettóból, kilaszálva a pillanatok, amikor a fasiszta fegyveres óra éppen ellenkező irányba lépkedett.

Mind e helyekre, természetesen villamossal, földalattival, autóbusszokkal utaztunk, igyekezve "otthon" érezni magunkat a nép életében. Csak sügőre merem elmesélni, hogy jólétesült, ez országban járt izraeli

Leírtem 5
dobozó sívvel emlékeztetem vissza
mi a felszabadulás után is még mindig ott heverő, sok sok elfeledett
5. képeken.

évrésze, amit a templom ud
a pesti oldalon, volt lakásunk épületét!

8.
túristák szerint, ajánlatos angolul beszélni magunk
között nyilvános helyeken (a kávéház helyett), ezenkívül
jól felkészülten vigyázni a zsebekre és a kezritésük
tartalmára.

E sűrített párhuzamos programom után a Rákosheresztúri
zsido temetőt vettük terembe. Ott nyugodniak békében
nagyapám (anyám szülei): Farkas Károly és Károlyné,
szül. Drezdner Irén. (Mint már említettem: Farkas János,
a könyvem fordítója, nagypapám húga unokája.) Buda-
pesten a közlekedési vonalak jól szervezethez szembe-
tűnő volt: minden öt-tíz percen jött villamos, vagy ^{autó} busz.
Mindennek ellenére a temetőhöz szállító villamosra
sokan kellett várni. Sokan sok ember állt meg, ki-ki
türelommal, ki-ki anélkül. Ülőhely alig ^{az állomáson} volt.
Kb. 20-25 percnyi helybentopogás után végülis megjelent
a kétkocsis sárga szerelvény. Mi is, mint mindenki,
egymást bökösre feltalálhattunk. Gyerekeim a kocsis
előjén találtak ülőhelyeket, én tovább az ablak mellett.
Egy 55 év körüli férfi foglalt helyet mellettem. Sokan
állóhelyzetben maradtak.

Felőrás utazás után udvariasan megkérdeztem a mellettem-
ülőt: "Még messze vagyunk a temetőtől?" "Ha számba vesszük
a körbeeső állomásokat, - volt jóindulati válasz - még
eltarthat egy félóraig." Látna előzetesen árnyékszűrőmet,
beszélgetni kezdett velem, passzívkodva és kritizálva a fő-
város közlekedési vonalait rossz állami szervezést. Ezek
után nyíltan beavatott személyes problémáiba, munkakör-
ébe, családi életébe, beleértve feleségét is. Vicceket me-
sét, nevetett... félreérintetetlenül és kifejezetten jól érez-
te magát társaságomban. Imigyan felbátorodva, várat-
lanul megkérdezte: "Hol lakik ön, asszonyom?" E mon-
datát valószínűleg úgy értelmerte: Magyarországon melyik
részen? (Látna, hogy nem ismerem Budapestet). Én pedig

haborás nélkül kivágtam: „szélben” - bumm!!!... Pí-
lanatok leforgása alatt megváltozott architektúrája. Meg-
rökönyödött halkos csend ereszkedett le körébe a le-
vegőben. Ez a só valósággal továbbá akadt, fojtogatta,
és nem tudta elhatározni: lenyelje-e vagy kiköpje.
Teljes csönd uralkodott körünk, csak arcizmai feszült
mordulatai utaltak lelkiállapotára... én pedig fogai-
mat összeszorítva, minden erőmet megfeszítve igye-
keztem felülkerekedni, eltüntetni és elhessegetni arcomat
a száuakörző keserű mosolyt.

Pár állomás után, tekintetét más irányba összpön-
tosítva felállt, és minden „exkúza”, vagy bücsuszó nél-
kül leszállt a villamosról. Csak a jóisten tudja, mit „vetttem”.

A temetőhöz érve, vegyes érzésekkel álltunk a bejár-
at stílusos vasrácskerítése előtt. A kapu közelében
álló nagy épület zárva volt. Nem volt kit kérdeznünk,
mene menjünk. Talán nem is volt erre szükség: pí-
lanatnyílás teljesen lenyugvó állapotban álltunk
mordulatként az élénkterülő, sűrűen egymásmellett
álló magas fák erdeje lélekemelő, nyugalmat sugárzó
csöndjétől. Zöld, zöld és zöld!

Főlocsolva, lépkedni kezdtünk a föntön, nemény-
kedve találkozóval valakivel a jobbról-balról mellet-
tünk sorakörző sírboltok között. Legtöbbjük síralmas,
elhanyagolt állapotban, sűrű vadboróttal beborítva,
néhányan körülük szőpen ápolva. Szólj egy lélek!
Sok időbe telt, míg végre-valahára elénkkerült egy sír-
ápoló, ki imigyen válaszolt kérdéseimre: „Ááá! A huszon-
kettes parcella még messze van. Ott nem én vagyok a
felelős. Menjenek tovább egyenesen... majd megtalálják.”

Mentünk, mentünk sokáig, mígszak végülis egy mi-
nátia lakóháznak tűnő bódéra esett tekintetünk.
Lépéseink hallatára egy kőtenyes, fejkendős, nem éppen
irracionalitáinak kinézö ^{hárs} asszony jött ki „hárból” irányunk-

apó férjét, aki nagykoron, de végülis szerencsésen odavetett minket a 22-es parcella 7-ik sorában levő 15-ös számú sírkövéhez. Szomorító látvány volt a teljesen elhanyagolt, mélyen földbesüllyedt sír, s nagyszüleim neveit és évszámait viselő ^{koros} kőtábla kettőtörve.

A sírapó ember exkurálta magát: "kéremszépén a sírapolás pénzbe kerül. Ha nincs aki fizesse, akkor ez a helyzet." Kifizettük neki a kért árat készpénzben és megkértük, küldjön a rendbehhozott sírról fényképet, hozzánk hazánkba, (a biztonság kedvéért). A fénykép megérkezett két hónap elmúltával, új kőtáblával és szép növényzettel a sírkövéhöz.

Ezután elkészíthetetlenül leültünk egy kis dombra a sír mellett, pár sor imát olvasni az elhunytak lelki nyugalmáért. Összeszedtünk egy pár babérlevelet a sírról emlékebe, otthon, hazánkban, könyveink lapjai között megszerítva megőrizni.

E párnapos budapesti élményeink után, Sárbogárd volt terveinkben. Sárbogárd, edesapám, Eliás László, szülőfaluja. Ott élt, növekedett szüleivel és két fiútestvérével (József és Sándor), gyermek és ifjúkorában. Szép földszintes falusi házuk volt, mezőgazdasági földjeikkel, tejtevelő teheneikkel, s különböző keresetet biztosító háziállatokkal. Nagypapám, Eliás Adolf, volt az ott élő, meglehetősen jelentős nagyságú zsidóközösség feje, akik teljes békeességben éltek a falu keresztény lakosságával, mindaddig amíg a Sors által kirendelt hitleri rendelkezések lecsaptak rájuk... Auschwitz, Birkenau... egyikük sem tért onnan vissza családjából.

Szép fehér autót béreltünk és kb. egy-két óra alatt, térképünk segítségével megtaláltuk Sárbogárdot. (Sodálkozásunk ~~nem volt~~ ^{de falusi házuk hátsó részén volt} nem volt veget, mikor már az első földszintes házak előtt, tekintetünk a nyálcsorgást ^{előidéző} cseresznyefákra esett, melyek a falut átszelő, meglehetősen

keskeny és poros „főutca” két oldalán sorakoztak egymás mellett, mintha nem is tartózkodásuk mellettük álló házakhoz, s a mögöttük horizont vonaláig elterülő földjeikhez... nem tudtuk ellentálni a kísértésnek: kiszállva az autóból, jóllakásig ettünk a mosolygó (talán tiltott!) gyümölcsből.

A főúttal párhuzamosan látni lehetett a falut átszelő vasúti síneket, s a hozzájuk tartozó állomást. Hotel-épület állt itt a főútcán „Vasútállomás vendégháza” felirással a ház tetején. Késő délután lévén, más megoldás hiányában, bementünk, remélve megacsorászni és ott tölteni az éjszakát. Teljes csend uralkodott a hársban. Első benyomásunk szerint, egy lélek se volt az épületben rajtuk kívül. Hangomat fölemelve elkiáltottam magam: „jöestét!” Válasz a választ, valahogyan előkészülődött valakomán egy körépkörű kedvetlen arcú asszony, egyszerü hétköznapi ruhában. Kérésünkre megmutatta a gazdag, rózsaszínű faltól-falig-plüssesröngyekkel borított szép szobákat. A folyosók padlója is ilyen rózsaszínű plüss volt, sőt még a vécék ülőhelyei és padlója is. Gondolatunkban felmerült a kérdés: miképp tisztítják itt nap mint nap, minden kliens után a toaletti ülőhelyeket?... de hát Rómában, mint Rómában... igyekeztünk nem ráülni.

Visszatérve az egyszerü konyhához hasonló „vendéglő”-be, az asszony leült velünk szemben egy asztalhoz, ahol reméltünk vacsorát kapni, annak ellenére, hogy semmi előkészületet, vagy szagot nem érekeztünk ezzel kapcsolatban. Emlékeztem egy, még nagyszüleim életében itt élő Lepsényi család nővére, kik annakidején jóbarátságban voltak apám szüleivel, a háború előtt. Feltettem előtte a kérdést, remélve, hogy talán akad valaki alkalmom beszélni itt valakivel a családból, aki ismerete személyesen családomat. Az asszony igenlő válasza után,

sürgős elintézmények vannak. Ezzel egy időben ellentét-
 totyogott nehezkésen szuszogva egy kedveskedésű
 nagymama. A fiatalabb beszélt vele pár szót és elszellett.
 Törtém fejemet, ^{vájon} miért ilyen szánar a viselkedése, míg
 végülis eszembe jutott, hogy Magyarországon az ilyen hotel-
 intézmények valószínűleg állami tulajdonban vannak,
 s ő csak "szánar" végre kötelességét fizetésért.

A követkés, papucsos, kötényes néni ke megkérdezte,
 mit kívánunk vacsoránni. "Tudde rántottát csinálni,
 - mondta, - van házigyártmányú sajt, joghurt, tej, tea,
 zöldségsaláta a kertből, jó falusi fekete kenyér és cseres-
 nye, utóételként." Bocsnusát kért kissé lassu morgás-
 ért, okorra magas vérnyomását, s nagyot sóhajtott.

Hikörben jóízűen rágasáltuk a jó falusi vacsorát, a
 néni ke csak ült, látszólag csöndben, látszólag saját
 bajával elfoglalva, ^{his} végülis szemünk ^{megpillantotték} szemébe
 a telefonkagylót. Nagy örömmel ke keiderült, hogy tele-
 fonkapcsolatott teremtetett Lepsényi Laci feleségével, aki
 férje betegsége és halála után is még itt él kisfiával. Öröm
 mel közelte velünk, hogy másnap reggelre találkozt
 beszélt meg vele érdekünkben.

Nély álomba merülve aludtuk át az éjszakát a nórászínű
 hotelben. Reggel furcsa, recsegős, fűlsühetítő zajra ébred-
 tünk. Kinyerve az ablakon, egy magasfeszültségű oszlopra
 épített gölygateszre esett tekintetünk. Anya- és a papólya
 csapkodták ott össze és vissza hosszú csőneiket, furcsa,
 régelejtett antikvitálan hangokat hallatva.

Reggel 9-kor, a megbeszélte időben, a pinosarcú követ-
 kés Lepsényiné már várt minket 10 éves kisfiával ke-
 tése kapuja előtt. Bevezetve minket házába, hosszasan és rész-
 letekebe bocsnusákkal bizonygatta a lakásában uralkodó
 rendetlenséget és a tisztaság elhanyagolt állapotát (amit
 magyarázat nélkül is észrevehettünk) - mindez a sok-sok
 házon kívüli munkája miatt, mert két férje halála óta

egyedül kell gondoskodnia a mindennapi kenyérről. Sajnálatunkra nem ismerte és nem is emlékezett Sárbojáról valódomra. Minden másról beszélt, csak arról nem, ami minket érdekelt volna. Időnként telefonált, mikor jegyzeteket is készített, látszólag a községháztól kapott munkakörével kapcsolatban.

Hár-már kérdését vette bennünk a türelmesítés folyamata, mikor váratlanul megjelent a nyitott ajtó előtt egy hetven év körüli asszony. Leült velünk szemben és beszélni kezdett fiatallánykorából még emlékezetében élő napokról. Lepségyiné telefon-hívására jött!

„Keresztény vagyok — ^{mondotti} mondta — de itt a faluban mindig családi jóbarátság uralkodott mindnyájunk között, kivétel nélkül. Én magam is szinte családtagnak éreztem magam házukban. Jól ismertem és még emlékszem édesapára gyermekkorából. Emlékezetemből kitűnhetetlenek azok a napok, amikor a német szörnyetegek összeszedték, kihurcolták házaikból és összersífozták Sárbojáról összes izraelita lakosságát a zsidótemplomba, ahonnan csak három nap múlva terelték őket, mint bárányokat, a teherszállító vagonokba. Imma nagymamád házuk kútjába vetette magát és ott vesztette életét, előrelátó és nem beárvos a szörnyű jövőt.” (széles hangon és szinte belső átérzéssel beszélt a kedves ösrhajú asszony. Két kék szemében könnyek csillogtak.

Csemeteim nehezen kordában tartott türelmetlenséggel kérdezték itt és ott: „mit mond?”, de e percekben ^{meggyászolókra} ~~erre~~ nem volt idő, mert az idős asszony bocsánatot kérve, családjával és unokáival való sok-sok elfoglaltságára hivatkozva, eltávozott. Elkísérve őt a kerítésig, szemünk-száánk elállt a csodálkordástól, amiatt láttuk őt könnyedén fölpattanni a kerítéshez dőlve várakozó kerékpárjára. Utána bámultunk, míg végülis körvonalai eltűntek az út porában.

Elérezkemnyült nehez szívvel tértünk vissza Lepsényi új házába, miután a keresztény asszony által elmondottakat lefordítottam héberre. Így visszatérve, kérésrel fordultam hozzá: látni szeretném a házat, vagy ami megmaradt belőle, ahol nagyszüleim laktak, s ahol minden nyáron, Tibor és én, töltöttük nyári szabadságunkat. Még alig fejeztük be a mondatot, mikor ismét megjelent a bejárnál egy másik idős asszony, ki imigyen szólt: „Én vagyok az egyedüli és az utolsó zsidó itt ebben a faluban. Siettem ide, mert csak most jutott tudomásomra itt létük. Fontosnak tartottam közölni magukkal egy pár jelentős adatot, melyekről csak nekem van legjobb tudomásom. Én itt lakom abban az épületben, ami valamilyen e falu zsidótemploma volt. A háború végével rakétát csináltak belőle, s azután terobozták lerombolni az épületet. Miután kiürült a rakéta, én sehit se kérdve, beköltöztem oda. Felemeltem fejem, lesz ami lesz, én ezt nem engedem véghezvinni. Többszörí figyelmeztetések és fenyegetések sem törték meg akaratomat. Én innen nem mozdulok! Az állami kirendeltség is megmakacsolta magát: követték, hogy legalább hagyjam lebontani a „Mózes Könyvét” a ház kapuja fölül (így nevezte a Tóra-táblákat). Én pedig ott álltam magabiztosan és rendületlenül nemet mondván, amíg „farkukat behúzó” elszempolyogtak. Fogalmam sincs, honnan szerettem ennyi merészséget. A jóisten volt velem! Ereketán még felutartam Budapestre is, a zsidó Lithosségtól segítséget kérni. Boldogsággal töltött el hősök segítségével: maradhattam.”

„Na most jöjjenek velem — folytatta — megmutathatom, hol laktak Adolf bácsi és Irma néni. Várjanak egy pár percet, „harangok” a biciklimért. Rögtön jövök.”

Közöltük vele, hogy van itt autók, utazhatunk együtt. Heves tiltakozása volt válasza: „Nem! Nem! Nekem van biciklim, én ahhoz vagyok szokva, maguk csak jöjjenek

eredmény nélkül maradt. Hetven éven felülnek látszott. Visszatérve, kiadta a parancsot: "Utánam!"

Lassan és óvatosan követtük hófehér, csillogó autókkal az előttünk karikázó, tiszteletet keltő asszonyt, szüntelenül érezve a helybeliek kíváncsian leselkedő tekintetét háruk függőyei mögül. Utunkban láttuk a volt zsinagógát (vendéglátók házát), a Mózes-könyvvel kapuja fölött. Pár perc elmúltával, kíséretünk könnyed mordulattal leszállt kerékpárjairól, mit egy rozoga kerítés mellé támasztott.

Megérkezünk!

Egy meglehetősen sárgalmas, elhangyosult állapotban lévő ház előtere előtt találtuk magunkat. Maga a ház, különféle és fajta deszkákkal és fémlemezekkel volt feltörve, ill. egy darabban tartva összeomlás előtt. Egy 80-90 év körüli néni keletyogott ki e háruk nevezett maiadományból, mi valamikor nagyszüleim szép háza volt. Széles, kissé groteszknek tűnő vendégfogadó mosolyával, ezer és ezer ráncával arcán, ^{mint}virágos kendőjével fején, udvözölt minket kedvesen. Hosszú-újjú blúzával, sokrétű rakottszoknyáival, s azon kötényével igyekezett teste soványágát "elkendőzni." Beszédhangyilt szájrégében lehetetlen volt nem észrevenni sok-sok liányzó fogat.

Percenkig álltunk megrendülten e képtelen valóság előtt. Már-már lemondtunk minden, a múltra emlékeztető részletről, mikor hirtelen pillantásom az udvaron álló kútira esett. A KÚT!!! A KÚT!!! A KÚT!!! Hideg futott át testemen, szívem is szinte leállt egy másodperc részére. Látna megkövült arckifejezést, gyerekeim néztek ki engem e megrendült lelkiállapomból: szép udvariasan felkérték (általán magyarául) az öreg nénikét, hogy álljon a kút mellé, mert szeretnék lefényképezni őt a kúttal. ("Sajnálattunkra") sietve és örömmel...

kezt, ésontos kezével valahogy elrendelte hosszúra nőtt, ősz, gondor, szappantégneműtött, "frizuráját", s a tőle felhető, leánykorára emlékeztető "síkes" testmordulattal odaállt a téglalapon álló, faoszlopokra támaszkodó, eseréptetőjű kút mellé, kezét a szürke fémödröt tartó vaslánc "Kunblivaszra" helyezve. Ezután, mint aki jólégette dolgát, akkurátusan visszacsomózta alla alatt virágmintás fejkendőjét és eltiptegette a ház falához támasztott kapujához, mondván: "Muszáj mindennap egy kicsit kapálni a kertben..." és máris hozzákezdett megszokott munkájához.

Kísérőnk, ki eddig a kerítés mellett állt szótlanul, most ^{viszont} kezébe vette a parancsmokságot: "jöjjenek utánam! Most megmutatom maguknak a zsidótemetőt." Fölszállt kétkerekű járművére, s mi utána a bérlet autójába.

Odaérkezvén, percekig álltunk hangtalan és szent tisztelettel, az enyhén jobbra-balra dőlő régi sírok látványára előtt, míg végülis kísérőnk magyariztba kezdett: "Csak nemrég fordultam a budapesti zsidó-szerelőkhöz, leteleket írtam, s magam is felutartam személyesen, a temető rendbekerésére érdekében. Itt minden telezőt vad növényzettel, már alig lehetett látni a besüllyedt sírokat. Könyörögtem, rimánkodtam, hogy küldjendek ide küldöttséget, hogy lassítsák szemükkel az elhanyagolt állapotot. Erősítéseim végülis eredményt hoztak: kertészek s pata érkezt s rendbekeríttek mindent. Ezt a nagy emléktáblát is, ami előtt most állunk, s amin minden e környékbeli meggyilkolt neve van bevéve — ezt is én rendeltem meg ide. Ime itt olvashatják a nagyszüleik és más családtagjaik neveit is." Éliás Adolf, Éliás Adolfné és még sok más Éliás, kikerül nem volt fogalmam, családtagjaim-e vagy nem. Kb. 250 név! S minden ^{de} csak Sárbogárd és környékéről!!

Ott állva a könyörtelenül és természetesen leggyilkoltak nagy emléktáblája előtt, annak közvetlen közelében, tekintetem egy jóállapotban maradt sírkőre esett, s rajta, ^{szöveg} részben kiemelkedő, ^{domborított} szembeálló héber betűkkel, részben magyarul bevéve. Héberül: GITEL, rabi jiszászhan Dov lánya... születési és elhalálási héber dátuma. Alatt magyarul: "Itt nyugszik

17.
Éliás Hermanné, szül. Weisz Teréz. Élt 82 évet. Magh. 1924
ápr. 18. Béke kápolnára."

Nem hittem szemeimnek! Emlékeztem e névre! Ő volt
Adolf nagypám édesanyja! És én most itt állok szemé-
lyesen sírja ^{előtt!} mellett! Alom-e ez, vagy valóság?

Kisérőnk, ki eddig csendben és tiszteltel állt mel-
lettünk, átérve felindult lelkiállapotunkat — folytatta
beszámolóját: „Alig egy hónappal ezelőtt volt itt eme em-
léktábla felavató ünnepsége. Kár, hogy nem jöttek akkor!
Aktív sikeres követeléseim eredményeképpen, egy teljes kü-
dötség érkezett ide az alkalomból. Budapest egyik jelentős
rabija tartott beszédet, s kíséretével imákat mondott.
Sok-sok ember volt jelen.”

Alig találtunk megfelelő szavakat meghörönni kísé-
rőnk nekünk áldozott idejét ^{ért} és fáradságát, nagyra értékel-
ve szívbeljövő, meggyőződéssel telt erőszítéseit, és
a számunkra oly fontos adatok ^{átadására} adományát. Szerény,
de magabiztos viselkedése kitörülhetetlen emlékként
vésődött emlékezetünkbe, amint kerékpárja pedáljait
táposoa eltávolodott tőlünk az úton, s lassan-lassan
eltűnt az útszéli bokrok és veresnyefák végtelenségben.

Sarbovárd után még ellátogattunk Merőszilasra,
Tibor nagyszüleim falujába, kik szintén haláltáborban
vesztették életüket. Ott is alkalmuuk nyílt megismerked-
ni egy jólelkű keresztény családdal, kik még a háború
után is tartottak kapcsolatot unokatestvérem családjaival.
Megesodáituk Balaton két tavát és környékét, s az
odavezető út mindkét oldalán, a horizont vonaláig
váltakozva elterülő, szinte sugárban piros pipacs-
merők és más, virítóan sárga virágterületek elké-
pesztően szép színtűneményét.

Magyarországi emlékeinktől eltávolodva, még elutaz-
tunk Prágába és Karlovi Vári-ba. Én lehetek elfogult,
de gyermekeim egyhangúlag megállapították: ~~Prága~~ Budape-
st sokkal szebb és érdekesebb volt.